

מו"מ בענין עדות שאי יכול להזימה בעדי קיום

בעודינו מצויים בעידנא חדתא של שינויי סדרי עולם, לא שקט עולם התורה לכל גווניו, ולא הניח לתנודות השיגרה המתחדשות, להסיטו ממהלך חייו וממבטו התורני על כל המאורעות המתחדשים. בני ציון היקרים המסולאים בפז, העשירו את אוצרות התורה בנידונים הלכתיים שלא נידונו מעולם ובפסקי הלכות מחודשים ע"י גדולי מורי ההוראה שליט"א. עמל התורה שאינו פוסק ולא נרפה מחמת השתנות המצבים, מעמיק את שייכות כלל ישראל לאוריינתא, בהיותם מקיימים את דברי התורה בעצמותם בחינת "כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה".

נתבדר ביני עמודי דבי מדרשא נידון שנתעורר בימים אלו בהם מצווים כולם מכוח החיוב לשמירת הנפש, לעטות מסיכות על פניהם למניעת הדבקה במחלה ה", לענין כיסוי פני עדי קידושין במסכה בשעת הקידושין. נתפרסמה ברבים הוראתו של הגאון רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א ראש ישיבת נתיב הדעת וגאב"ד אשדוד, שעל עידי הקדושין להסיר את המסיכה בשעת הקידושין, בהיות והם עידי קיום ובעינין שבשעת העדות תהא עדותם ראויה להזמה, וכל עוד פניהם מכוסות במסיכה ואין יכולים להכירם, חשובה עדותם כעדות שאי אתה יכול להזימה הפסולה מעיקרא. דברי רבנן ראשי הישיבות שליט"א נתפרסמו בקרב קהל תופסי התורה, ובאנו בשורות אלו להציג את המו"מ שהתנהל בין גדולי ראשי הישיבות כדרכה של תורה, בתוספת הסבר והטעמה כפי שנתקבלו הדברים מאת גדולי ראשי הישיבות אצל התלמידים שדנו לפניהם בסוגיא זו, ודברי תורה פרים ורבים ועוד חזון למועד.

הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א מרא דאתרא שיכון ה' ב"ב פנה והציג שאלה זו אל הגאון הגדול רבי חיים פיינשטיין שליט"א ראש ישיבת עטרת שלמה ונענה בתשובתו הרמה, אלו דבריו בתוספת הבהרות מאת תלמידיו.

בע"ה

בס"ד, ב' תמוז תש"פ

כבוד ידידי הגרמ"ב זילברברג שליט"א

אחדשה"ט כראוי

א. הנה בדבר הנידון דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה, נראה דזה לא חשוב אי אתה יכול להזימה, דרק אם מצד גוף העד א"א להזימה, כמו בטריפה בסנהדרין (ע"ח ע"א), או מצד עצם העדות כמו בעדות בן גרושה בתוס' מכות (ב' ע"א). אבל מה שמכוסה פניו, שזהו דבר צדדי וחוץ לגוף העד, כל כה"ג יכול להזימה חשיב, וכמו עדים שראו בלילה וא"א להכירם בלילה, או עדים שראו ואין איש עמהם שיכול להכירם בשעת מעשה ולהזימם, דודאי מהניא עדותם.

ב. גם יתכן, דאף שבשעת מעשה א"א להכירם, סגי במה שיכול להזימה אח"כ כשיעידו בב"ד שראו ביום פלוני, ואי יכול להזימם והלא ביום פלוני עמנו הייתם, וסגי מה שבשעת מעשה הוי המצב דיכולו להזימם כשיעידו בב"ד.

ג. וכל זה מלבד יסוד הנובי"ק (אה"ע סי' נח) דבקידושין אי"צ יכול להזימם, ואף דהחת"ס פליג מ"מ אחר דרבנן ביטלו מהני ע"ש.

בידידות ובכבוד הראוי

חיים פיינשטיין

ואלו דברי תלמידי הגאון שליט"א:

הוספת והבהרת דברים שמענו מפי רבנו שליט"א במשא ומתן בעומקה של הלכה, 'הנה כשעדים רואים בלילה ואין אחרים יכולים להכירם, או שהם במקום שלא יוכל להיות איש, וכגון שרואים מבית נעול לא יוכל איש להכנס ולהכירם, בודאי שאין בכהאי גונא חסרון של אינו יכול להזימם, דאם נאמר דבשביל להחשב יכול להזימה צריך שיהיו באופן שאפשר שיבואו מזימים, אם כן נמצאת אומר דבכל עדות מלבד העדים עצמם הרואים את המעשה צריך עוד שתי אנשים שיהיו שם כדי להחשיב העדות יכול להזימה, ואם כשהם מאחורי כותל חשיב יכול להזימה, אם כן מה לי מאחורי כותל או מאחורי מסוה.

ועיין ברמב"ן במכות דף ה' ע"א שכתב דעדים מזימין שאינם מתקבלים בבית דין מחמת חשש משקר, אינו מחשיב העדות לאין יכול להזימה, הרי מבואר דאין צריך שהעדות תהיה באופן שאפשר שיבואו מזימים, והיינו משום דכהאי גונא אינו חסרון בגוף הדבר ובאמת חשיב יכול להזימה'.

ובמה שמבואר בתוס' בסנהדרין בדין שאין עד נעשה דיין, דחשיב אין יכול להזימה מפני שלא ירצו לקבל הזמה על עצמם, אמר הגאון שליט"א 'דכשבי"ד אינם יכולים לקבל ההזמה, זה חסרון בגוף הדבר, כי הבי"ד מנועים מהזמת העדות, וחידשו תוס' דלא רק כשהמניעה היא מוכרחת מדינא שהם אינם יכולים לקבל הזמה נחשב בי"ד שאינו יכול לקבל הזמה, אלא גם אם רק אינם רוצים לקבל ההזמה, נחשב לבי"ד המנוע מהזמת העדות, אבל עצם החסרון הוא במה שהם בי"ד שאינו בר עשיית הזמה, אבל מה שבמציאות לא יבואו עדים להזימם, איך יחול על העדות גדר שזה עדות שאינו יכול להזימה.

ויש להעמיק ולהוסיף עוד בביאור התוס', דהחסרון שבי"ד לא יקבל הזמה על עצמם, הוא בכך שנמצא שקיום העדות ואי הזמתן מסור הוא ביד

העדים עצמם ותלוי הוא ברצונם, ונמצא שאין איום הזמה על עדותם כלל, והעדים עצמם הם הבעלים על קיום עדותן, ואנן בעינין שקיום העדות ונידון הזמתן יהא מסור ביד אחרים, ואחרים יהיו הבעלים על קיום העדות, ובזה יש איום הזמה על עדותו, וכל זה אינו ענין לאופן שבמציאות אין עדים שיבואו להזים, שזה אינו משפיע מידי על גדר הענין מי הבעלים על ההזמה'.

ובעיקר הדברים הוסיף הגאון שליט"א 'דגם אם נימא דבעדי קיום צריך שיהא יכול להזימה, מ"מ אין צריך שיהיה יכול להזימה על שעת הראיה, כי הרי בשעת הראיה הם הרי עדי אמת, אלא בעינין שהעדים הרואים יהיו ראויין להזימה בשעת ההגדה בבי"ד, כלומר שבשעת הראיה נדון אם כשיבא להעיד עדות זו בבית דין יוכלו להזימו, ודבר זה הוא מוכרח מיניה וביה, דאיך אפשר לומר שצריך שיכולו להזימם על שעת הראיה, והרי בשעת הראיה הם עדי אמת, ועדות אמת לעולם אי אפשר להזימה, דלא שייך לומר עמנו הייתם, ורק על ההגדה שייך להצריך שיהא יכול להזימה, שאם הגדתו היא הגדת שקר, יוכלו עדים להעיד שלא ראה את המעשה, אבל אי אפשר לומר שצריך שהראיה תהיה באופן שאפשר להזימה, דלא שייך לומר שהאמת תהיה באופן שאפשר להזימה, והרי זה דבר סתור מיניה וביה'.

דברי הגאון רבי חיים פיינשטיין שליט"א הובאו קמיה הגאון רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א, והעמיד את שיטתו במכתב זה:

מכתבו קבלתי,

והנה טענת הגר"ח פיינשטיין שליט"א אם כי דמסברא ודאי יש לה מקום רב, אך מוכח שאינו כן. חדא, מהא דדנו הראשונים מ"ט דאין עד נעשה דיין, ואחד הטעמים שנאמרו בזה הוא כי הדיינים לא יקבלו הזמה על עצמם. וכפשוטו, היינו שאינם יכולים לקבל הזמה על עצמם, אבל התוס' בסנהדרין (ט א) כתבו שלא ירצו לקבל הזמה על עצמם, וכבר דנו בזה למה הוצרכו לזה תיפול"ל דגם אם ירצו הא אינם יכולים.

אבל עכ"פ כך הרי מבואר בתוס', דגם אם יש עדים ויש מזימים רק שבפועל ב"ד לא ירצה להזדקק לזה זה נקרא עשאאי"ל. והרי הדברים ק"ו, כשבפועל אין עדים וא"א להזדקק לזה שהוא עדות שאאי"ל. הא חדא.

ועוד ראיה לדבר דבתש"ו בני ציון (סי' קנג) הביא קו' מרבינו ישראל מסלנט זי"ע בהמבואר בגמ' בכתובות (דף כ) דלא דכירי אינשי טפי משיתין שנין, אבל עדות כיון דרמיא עליי' דכירי. והקשה, דעדות אחר ס' שנה הוי עשאאי"ל כי המזימים הא לא הוה רמיא עליי' והם אינם זוכרים, וע"ש. הרי להדיא דנקט כדבר פשוט שכשבפועל אין עדים שיכולים לזכור ולהזים הוי עשאאי"ל, ואפי' שהרי עד ס' שנה היה ראוי להזמה מ"מ עכשיו אין עדים שיכולים להזים, וכ"ש הכא שאין עדים שראו בכלל מעולם.

ולענין הטענה השניה שטען חכ"א שיהא יכול להזים כשיבא לב"ד, אין זו תשובה, כי הנידון כאן אינו על העדות לברורי שבזה, כ"א דהנידון הוא על העדות לקיומי, והנידון הוא האם בעדות לקיומי איכא חסרון דעדות שאאי"ל, וממילא הנידון שכשיבא לב"ד אינו שייך כלל לכאן.

ומה שטען חכ"א עפ"ד הנוב"י, כבר נודע בשערים דזו הלכה שנויה במחלוקת גדולה.

אכן הנידון האמיתי כאן הוא האם בעדות לקיומי איכא חסרון דעדות שאאי"ל, וזה משני טעמים, חדא דאין זו עדות דהגדה, ולא מיבעיא אם הטעם דבעינין עדות שאי"ל מצד מירתת דודאי אינו שייך, אלא גם אם הוא גזה"כ, אפשר דזה נאמר רק בעדות דהגדה. ועוד, דעדות לקיומי היא עדות כזו שקיימת רק כשהיא אמת ואין היכ"ת שהיא תהיה שקר והיא תהיה קיימת, [ועי' מנח"ח (מצוה ד) בקטנים שהגדילו בר"ח לענין עדות שאאי"ל, והוא כעין זה אך אינו דומה, ודוק].

זה מה שנסתפקתי בנידון זה, וכמובן דאפשר לומר סברות לכאן ולכאן, אך בשביל למעשה צריך ראיה, ואני איני כדאי להכריע, ויבוא מי שדעתו רחבה מדעתי ויכריע.

ביקרא דאורי"

ישראל בונם בלאאמו"ר הגר"פ זצוק"ל שרייבר

אחר שנתפרסמו הדברים ונתלבנו במקומות התורה, פנה הרה"ג רבי אליסף פרלמן שליט"א מחשובי האברכים בשכונת רמות א', לברר מקחו ושיטתו של הגאון שליט"א, ונענה על ידו בנפש חפצה. להלן הובאו שאלות הגר"י פרלמן ותשובתו של הגר"ב שליט"א בצידם בתוספת ביאור והרחבה.

אי בעינין ארבע עדים למעשה הקידושין

לשיטת הגאון שליט"א עולה דגם בעלמא בשביל עשית קידושין לא די בחתן וכלה ושני עדים, אלא בעינין לכל מעשה קידושין ארבע עדים מלבד החתן והכלה - שני עדים לקיומי ועוד שני עדים שיכירו את עדי הקיום ע"מ שיהיה ניתן להזימם, האמנם אין די בשני עדים כמו ששגור על לשונינו 'אין דבר שבערוה פחות משנים', ולא שמענו להביא עדים נוספים. וענה ואמר הגאון שליט"א על פי הרמב"ן הידוע ד'לא שמענו' אינה ראיה, ואכן לכתחילה יש לחוש שיהיו אנשים נוספים שיראו את העדות כולה, שהרי כאמור עידי הקידושין צריכים להיות ראויים להזמה ובעל כרחך ע"י ב' עדים נוספים שיכירו ויהיה אפשר להזים את עדות הקידושין.

על מה שנתפרסם בשם הגאון שליט"א עידי הכתובה משמשים כעדים על הקידושין, השיב הגאון שליט"א שהדברים שנתפרסמו נמסרו בטעות בשמו, אך הוא לא אמר בענין זה מאומה.

האמנם יש ראיות לומר שמספיק ב' עדים בלבד

לאחר מכן העלה הגר"י פרלמן ע"ג הכתב מקורות וראיות שונות לכך שמספיק שתי עדים בלבד למעשה הקידושין, ושיגרם אל הגאון שליט"א. הגר"י שליט"א הביע את שביעות רצונו מהדברים הערוכים בטוב טעם ודעת, אך שב ודחה את הראיות והעמיד את דעתו הרמה באופן ברור, דאכן בעיניו ב' עדים נוספים מלבד עדי הקיום. להלן המכתב והתשובות בענין זה בתוספת הטעמה לדברי הגאון שליט"א.

לכבוד הגאון הגדול ראש הישיבה הרה"ג בונים שרייבר שליט"א

ראיתי את המשא ומתן ההלכתי בענין העדים לקיומי הלוששים מסכות ואי אפשר להכירם, ונתעוררתי לדון בזה כדלהלן, ואיני דן אלא כאחד מן התלמידים.

בענין עדים לקיומי בקידושין שאין עוד עדים מלבדם, שאינם ראויים להזמה דאין מכירים, ואף על גב שזה רק חיסרון מצד המציאות, מכל מקום מוכח כן על פי תוספות סנהדרין דף ט. דאין עד נעשה דיין משום שלא ירצה לקבל הזמה הא קמן דגם בכה"ג שאין חיסרון דיני לענין 'ראוי להזמה' אלא מצד המציאות בלבד בלתי ניתן להזים את העדים הוי חיסרון של 'אי אתה יכול להזימה'.

(א) חשבון לכאורה שבכל חופה רגילה אין לנו עדים נוספים חוץ מה'עדי קיום'

ידועה שיטת הש"ך חו"מ סי' לו ס"ק ח דעדים שלא נתכוונו להעיד, ויש עמם עדים הפסולים לעדות, הרי הם נפסלים מדין נמצא מהם אחד קרוב או פסול, אע"ג דלא נתכוונו העדים הפסולים להעיד, ולפי זה אין לנו בחתונה רגילה עדים שיכולים לברר בעדות את עדי הקידושין, כיון שלא יחדנו עדים על כך [כמו שאכן מייחדים את העדים לקיומי לעדות בכדי למנוע חיסרון הנ"ל], אם כן כולם פסולים על ידי קרובי החתן והכלה שנמצאים שם, ועל כרחך דלמעשה נהגין דלא איכפת לן בהא ולא נפסלו העדי קידושין על ידי כן, אף על גב שאי אפשר לבררם, ועל כל פנים בחתונה שלא יחדנו עדים שיכולו להעיד על העדי לקיומי, אין שום מעלה בכך שלא יהיו עם מסיכה, דהא בלאו הכי אין עליהם עדים ואי אפשר להזימם.

תשובת הגר"י שליט"א: הטענה הראשונה אינה – כיון שעל ידי הזמה יכולים להיות קרובים לחתן וכלה וצריכים להיות רחוקים רק מהמוזמים (ורק בתורת הכחשה הם פסולים ודו"ק)

[א"ה – פירוש הרי העדים הנוספים וכן עדי ההזמה אינם העדי קידושין עצמם אלא רק עדים על העדים וכל כהאי גוונא שאינן מעידים על גוף הקידושין אף על גב שעל סמך עדותם מתקיימים הקידושין או נפסלים אין להם פסול קורבה על ידי כן, ורק בהכחשה שיכחישו שלא היה קידושין אם כן שוב הוי עדות על הקידושין עצמם והרי הם בפסול קורבה.

באופן אחר יתכן שהכונה שהחלק הפסול בעדותם של הקרובים הוא מבחינת ההכחשה היוצאת על הקידושין המונחת בהזמה אבל עיקר ההזמה איננה בפסול, לענין אם יהא נפק"מ לקבל את ההזמה בלי חלק ההכחשה שבו ועל כן חשיב עדין ראוי להזמה]

(ב) הרי גם כשיש עדים אחרים על העדי קידושין הדבר יתברר לב"ד רק לאחר זמן

גם כשיש עדים המכירים אותם ורואים אותם, הלא עדין אי אפשר להזימם בבית דין כל עוד שלא נתקבלה בבית דין עדות עליהם שהם העדים ה'לקיומי' של הקידושין, ואין בכך חיסרון של 'אין ראוי להזימם' במצב כמות שהוא בשעת הקידושין, אף על פי שבאותה שעה לא קיימת לפני בית דין עדות שהם העדי קידושין, מכל מקום נחשב ראוי להזמה על ידי שיקבלו בית דין עדות עליהם שהם העדים לקיומי ויקבלו ההזמה עליהם לבטל עדותם, והכי נמי מה לי שיוכל להיות כן רק על ידי עצמם, על ידי שיעידו בבית דין שהם הם העדים לקיומי, ונאמנים על עצמם בזה, ויוכלו להזימם בכך, ומעיקרא נמי חשיב שראויים הם להזמה על ידי אפשרות זאת.

תשובת הגר"י שליט"א: הטענה השניה לא הבנתי כי אם בשעת מעשה הוא פסול מה יועיל מה שאפשר לברר אח"כ.

[א"ה הגאון שליט"א לא הרחיב לחלק בין עדים אחרים לעדי הקיום עצמם, אך נראה כונתו דפשיטא דכשיש עדים אחרים הרי זה חשיב כבר בשעת קידושין ראוי לברור וראוי להזמה, אבל מה שהדבר ניתן לברור רק על ידי עדי הקידושין עצמם הרי זה לא חשיב ניתן להזמה מעיקרא, והוי התחדשות של אחר כך אם יבררו בעצמם שהם העדי קידושין, וזה לא מהני דבעינן ראוי להזמה בשעת הקידושין עצמם שאז נעשית עדותם]

(ג) חשבון לומר דגם אם יהיו עדים נוספים לא יעזור זאת לענין 'אתה יכול להזימה'

מאחר דבעינן עדים שיראו דאיכא עדי קידושין, אם כן יקשה דהא על ידי זה עצמו נעשה עדות שאי אתה יכול להזימה, דממה נפשך עד כמה שיש לנו עדים כאלו הרי הם יכחישו את העדים המזימים, ושוב לא שייך בהו הזמה בפועל, ויש לדחות דשייך הזמה על ידי שהעדים המזימים יאמרו גם על העדים הרואים את עדי הקידושין 'עמנו הייתם', אך קשה דכל כהאי גוונא אם כן בטלו העדים המבררים את עדי הקידושין, ושוב לא שייך להזים את עדי הקידושין עצמם כיון דלמפרע ליכא עדות עליהם,

תשובת הגר"י שליט"א: הטענה השלישית אינה כי אי"צ שיהי' אמת רק שיהי' מצב שיוכלו לומר שאינו נכון וכשיש אפשרות לראות את זה יכולים להזימה.

[א"ה פירוש מאחר שיוכלו לבא עדים ולהזים את העדי קידושין, גם אם בית דין לא יקבלום מחמת שיש עדים אחרים המכחישים אותם, מכל מקום

בכך שיש עליהם עדות הזמה בבית דין כבר מתקיים הדין של 'כול להזימה', יש לציין שאין אנו צריכים בכאן יכול להזימה' שיהא עונש 'כאשר זמם' שהרי כלל לא העידו בבית דין, אלא 'כול להזימה' של ביטול העדות]

(ד) חשבון מהגמ' 'בפני שנים נותנו לה או בפני שלשה'

מחלו' בגמ' גיטין דף ה: לגבי נתינת הגט של שליח גט הבא מחו"ל, 'בפני שנים נותנו לה או בפני שלשה', והנה נתינת הגט נמי בעינן עדים לקיומו שהרי הלכה כרבי אליעזר בגיטין כמבואר גיטין פו: [ולרבנו תם בתוס' גיטין דף ד. גם רבי מאיר מודה בהא דבעינן עדי מסירה לקיומו] ואי נימא דבעינן עוד שנים חוץ מהם אם כן כבר הוו בהם יותר מתלתא, ואם כן ה'מאן דאמר' של שנים הוא מחמיר מאשר 'מאן דאמר' שלשה, ואי אפשר כן דהא בכלל אותם הארבעה כבר איכא שלשה ויועיל להו מטעם דיינים.

תשובת הגר"ב שליט"א: הטענה הרביעית היא טענה יפה, אבל הרי אין ב"ד שקול וכשזה ארבע אינו רשאי לדון.

(ה) גמ' קידושין דף מג. 'ובית הלל אומרים שליח ושני עדים'

בגמ' קידושין דף מג. יש מחלוקת אם שליח נעשה עד או לאו, ולמאן דאמר דאינו נעשה עד משום דהוי בעל דין ד'הוה ליה כגופיה' ועל כן בעינן עוד שנים, ומלבד לשון הגמ' בסתמא 'ובית הלל אומרים שליח ושני עדים' משמע דסגי בהכי לעשות קידושין, אבל נראה לדון בזה עוד דאי בעינן עוד שנים עדים שיוכלו להעיד על העדים לקיומו, אם כן יוכלו הם להיות העדים על הקידושין והשליח יוכל להיות עד עליהם שהם העדים לקיומו דבחלק זה אינו בעל דבר, רק במה שמעיד על עצמו שהוא השליח, אלא משמע שאין לפנינו רק השליח והעד, ולכך אין השליח ראוי להיות עד בשום אופן, ובעינן תרי עדים חוץ ממנו לפי שהוא בעל דין.

תשובת הגר"ב שליט"א: הטענה החמישית אינה טענה דהא לא ראו הקידושין רק ראו שיש כאן עדים.

[א"ה פירוש בשביל שיעידו על העדים לקיומו אין צריך שיראו העדים השניים את הקידושין עצמם אלא כל שמעידים על אותו מעמד של חתן וכלה בשעה פלונית במקום פלוני היו עמהם אלו העדים המעידים על הקידושין מהני שיוכלו עדים אחרים להזימם]

(ו) שיטת הקצות החושן דמהני אפי' בעל דין בלבד לעדות לקיומו אם יכול לברר ע"י הודאת בע"ד

שיטת הקצות החושן ס' רמא ס"ק א' דכל הדין 'לקיומו' הוא מחמת מה שאפשר לברר זאת לאחר מכן, ועל כן אפילו שבמזמן גם צריכים עדות לקיומו אבל מועיל לזה במה שאפשר לברר על ידי הודאת בעל דין לאחר מכן, ועל סמך הבעל דין שנמצא בשעת הקנין מועיל הקנין במקום העדים לקיומו, ואם כן נראה דהוא הדין ב'עדי לקיומו' בקידושין, גם אם יש חיסרון כמות שהם בשעת ראית הקידושין אבל אם ראויים הם להעיד על כך לאחר מכן לכאור' לא גרע מהודאת בעל דין במזמן וכיון דאם יעידו בבית דין שפיר יהני להו שיכולים להזימם אם כן מעיקרא יועיל להם להיות עדים לקיומו בכהאי גוונא.

תשובת הגר"ב שליט"א: הטענה השישית הרבה טענו כך, והוא טעות, דהרי עד שבשעת הקידושין הוא פסול ואחר כך יהי' כשר ודאי שהוא פסול ואי נימא דבעי יכול להזימה, אין מועיל כלום מה שאחר כך יוכלו לברר וז"פ.

[א"ה פירוש המצב של העדים בשעת העדות אם אין יכולים להזימם באותה שעה הרי זה כעדים פסולים ממש, ולא יהני עדים פסולים כ'עדים לקיומו' גם אם נדע שאחר כך יתחדש בהם כשרות, אבל בעל דין הקיים בשעת הקנין הוא כשר גם ברגע זה לברר בהודאתו את הקנין, והרי הוא עומד במקום עדים כשרים לענין 'לקיומו']

(ז) עדי היחוד

הנהוג בפועל בעדי היחוד שמניחים אותם כולם והולכים, ולפי זה על כל פנים במשך הזמן הזה לא יהא בהם מעלה להוריד המסיכה באותו הזמן.

[א"ה הגר"ב שליט"א השיב בזה בע"פ, שבד"כ בתחילת העדות יש רבים נוספים עם עדי היחוד, ודי בכך שיש עדים שיודעים שהם מעידים, ואף בהמשך הזמן שעומדים ורואים, יכול להיראות ע"י המצויים שם ודי בכך]

(ח) צירוף ג' שיטות להקל בזה

והנה לענין למעשה יש לנו כאן ג' שיטות פוסקים להקל בזה, א' הרי לנו את שיטות הפוסקים דלא בעינן אפשר להזימם בעדי קידושין שהרי אינם צריכים עידי חקירה ודרישה, ב' ויש לנו גם כן את שיטת תוס' מכות דף ב. בתרוץ השני דכל היכא דאי אפשר להזימם לא בעינן ראוי להזמה, והרי עדות לקיומו אי אפשר להזימה כיון שלא הועדה כלל בב"ד ולא שייך בה כאשר זמם, ובנודע ביהודה קמא ס' נז' כתב דתירוצ' השני בתוספות הוא עיקר, ג' ויש לנו גם את דברי השב שמעתתא שענ' ז' פרק ט"ז [שהביא הגרמ"ב זילברברג שליט"א] דמהני הכרת הפדחת על ידי טביעות עין ואם כן ראויים הם להזמה עיי"כ, [ולכאור' סגי במה שאפשר שיהא במקום משהו שמכירם בטביעות עין אף על פי שבפועל לא היה, שהרי גם לענין הזמה מניין שעל הצד שהם משקרים יש משהו בעולם שראה אותם באותו זמן במקום אחר ואדברה מסתמא השקננים בוחרים אופן שלא יראם אדם באותה שעה במקום אחר, אלא מספיק שאפשר שיהא כן, והכי נמי אפשר דמספיק במה שיתכן שמישהו יכירם ויוכל להזימם על ידי כן, ואין צריך שנדע שיש בפועל כזה מישהו].

תשובת הגר"ב שליט"א: מה שראוי להכריע למעשה עם כל מיני צירופים של שיטות זה תפקיד של פוסקים היודעים בכל מקום, שהם יודעים את המשקל הנכון בצדדים אלו, ואולי מע"ת הגיע לדרגה זו, אני לא הגעתי!

[א"ה נראה שהדגיש שלא בא להכריע להלכה, אלא כל דבריו לחומרא ככל הנהוג לערוך קידושין שיועילו מכל הצדדים].